

Szirmai Éva

... máma már nem hasad tovább...

Ünnep és identitások

1991. március 5-én a Magyar Országgyűlés megkezdte a Magyar Köztársaság állami ünnepéről szóló törvényjavaslat általános vitáját. A napirendi pont előadója Dr. Isépy Tamás igazságügyi minisztériumi államtitkár *a törvényjavaslatok előterjesztésének megszokott, kizárólag a lényegre korlátozódó, és ezért talán kissé szürkének és kopárnak ható módszere helyett (...) emelkedettebb, közvetlenebb és ünnepélyesebb*⁴²⁵ hangnemben terjesztette elő a Kormány törvényjavaslatát. *Nem halasztható országunk nemzeti ünnepeinek egységes szemléleten nyugvó, törvényi szintű szabályozása.* – mondta. – *S ezzel a nemzettudat hivatalos szintű elismerése ezen a fontos területen, és remélhetőleg a tisztelt Ház ezt a törvényjavaslatot nem tekinti egy szükségtelen és időrabló előterjesztésnek. Ennek során a rendező elv csak az lehet, hogy végre azok a demokratikus társadalmi berendezkedés eszmekörébe illeszthető történelmi események kapjanak ünnepi rangot, amelyek szellemiségével a nemzet túlnyomó többsége a hivatalos politika álláspontjától függetlenül mind a mai napig érzelmi közösséget vállal. (...) A nemzeti ünnepek valamelyikének állami ünneppé nyilvánítása, az új államiségünk méltó megünneplése, az állami kitiüntetések adományozása, valamint egyéb, a protokolláris és diplomáciai kapcsolatokban szokásos érintkezés szempontjából indokolt, s a Kormány azt a kérdést, hogy mely nemzeti ünnephez kapcsolhatók leginkább az imént kifejtettek, nem kívánja rangsor felállításával eldönteni, hanem ezt a hálátlan feladatot lényegében az Országgyűlés bölcsességére bízva, hogy a három nemzeti ünnep közül válassza ki azt, amelyiket állami ünneppé nyilvánítunk.*⁴²⁶

A törvényjavaslat teljesen természetesen tűnik a Ház egésze számára elfogadhatónak, hiszen már a rendszerváltás időszakában nyilvánvalóvá tették a pártok, hogy nemzeti identitásunk, a demokratikus átalakulás, a korszerű parlamentáris államiség szempontjából mely történeti hagyomány mellett foglalnak állást. A függetlenségét kivívó Magyarország számára nem maradhatott ünnep a Rákosi-rendszer által alapított, történetileg is nehezen igazolható április negyedike (1950. évi 10. tvr.), vagy a proletár internacionalizmus nevében állami ünneppé nyilvánított november 7-e (1950. évi 37. tvr.), de még augusztus 20-ának a rendszer által az Alkotmány ill. az új kenyér ünnepeként domesztikált változata sem (1950. évi 1. tvr.). Az a

⁴²⁵ Országgyűlési Napló 1991. március 5. <http://www.parlament.hu/naplo34/084/0840005.html>

⁴²⁶ uo.

tény viszont, hogy a kormány az előterjesztésben nem foglalt állást az állami ünnep kiválasztásának kérdésében, és ezt a *hálátlan feladatot* az Országgyűlés döntésére bízta, eléggé nyilvánvalóan jelzi, hogy az ünnepeinkhez, végsősoron pedig a nemzeti hagyományhoz (és történelemhez) való viszony tekintetében a Parlament jobb, bal és liberális oldala markánsan elkülönülő véleményt képviselt. Ezt mutatta egy évvel korábban az ún. címer-vita is, amikor a Magyar Köztársaság nemzeti jelképeiről szóló Alkotmánymódosítás kapcsán az ún. Kossuth- vagy koronás-címer közötti választás kényszere idézett elő komoly ideológiai összeütközéseket.

Az állami ünnep kijelölése – bármennyire is adminisztratív, jogi aktusnak tűnik – óhatatlanul valamiféle rangsort alakít ki a nemzet jeles napjai között, ezzel együtt pedig az államiságról, nemzetről, nemzeti hagyományról, nemzeti identitásról alkotott képünkről. Ha feltételezzük, hogy a nemzeti ünnep funkciója éppen egyfajta nemzeti kulturális identitás megteremtése, ill. manifestálása, akkor elsőként a nemzet – mint virtuális közösség – kialakulásának körülményeit kell vizsgálnunk.

A modern államok – nemzetek – kialakulásának idejét Nyugat-Európában a XV-XII. század időszakára kell tennünk, de a nemzetállamok mai értelemben használt fogalmát a Francia Forradalom óta használjuk. Erre az időszakra egyrészt az *egykor jelképes központi hatalom mind erősebben ragadja meg a nemzet politikai életét, s a nemzeti tudatban mind erősebben részt vesz az állami apparátust mozgató értelmiségi réteg és a városi polgárság is. A székváros lassan az egész országgé lesz, s az ország nemcsak politikailag és jogilag, hanem igazgatásilag és gazdaságilag is jellegzetes egységgé válik.*⁴²⁷ Bár Bibó szerint ez a folyamat már a XI-XII. század óta nyomon követhető, a modern nemzeti érzés megszületését ő is a francia forradalomtól datálja, mert *a francia forradalomban az értelmiségi és a polgári osztálynak, a harmadik rendnek a nemzeti keretbe való behatolása, mely a középkor végétől kezdve szüntelenül tart, az egyik napról a másikra való diadalmas birtokbavétel formáját vette fel, s ebből az élményből születik meg a modern nemzeti érzés*⁴²⁸. A nemzeti érzést kifejező szimbólumok – beleértve az ünnepet is – keletkezése azonban egészen nyilvánvalóan erre az időszakra tehető. Az általánosan elfogadott főváros, a nemzeti zászló (a francia trikolor utánzatai), nemzeti himnusz (1740 körülre datálható az első, a brit), a katonai egyenruhák – és

---

⁴²⁷ BIBÓ István: *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága* in uő: Válogatott tanulmányok I-IV, Magvető, Budapest, 1986-1990. t. II, 190.

⁴²⁸ uo. 191.

az ezekhez kapcsolódó szimbolikus cselekvésformák, szertartások, rituálék, (olykor kitalált) hagyományok a széles tömegek nemzeti azonosulását célozzák meg – mint d’Azeglio fogalmaz: *Létrehoztuk Olaszországot, most olaszokat kell teremtenünk.*⁴²⁹

Összefoglalva: A XVIII. és XIX. század fordulóján az akkor már kialakult államisággal rendelkező országokban, mint Anglia, Franciaország, Hollandia és az Egyesült Államok nemzetállamai, a nemzeti identitás mint politikai kérdéskör a polgárok és az állam közötti ütközetek egyik legfontosabb témakörévé vált. Ekkortól beszélhetünk a nacionalizmusnak a nemzetállami léttel összefüggő születéséről. Az 1848-as forradalmi felkelések hulláma átsöpört Nyugat-, és Közép-Európán és kiemelten a Habsburg Monarchia területén, ezekben a liberális nacionalista nemzeti mozgalmakban az értelmiségi elit kiemelten fontos szerepet játszott. A nemzetegyesítő nacionalizmusok a nemzetállamok új típusának létrehozásához vezettek, például Olaszország és Németország esetében. A nyelvi standardizáció, a nacionalista ikonográfia és nemzeti szimbólumrendszer megszületése, ezek nemzeti identitássá való ötvözése a közoktatásban, alapvető jellemvonásai a XIX-XX. század fordulójának nemzetállam-történetének Európában.⁴³⁰

*Hun házasodunk, hunn meg elválunk
Különbféle jerekkel kísérletezünk.*

Ha végigtekintünk a mai Európa nemzeteinek kitüntetett ünnepnapjain, érdekes következtetésekre juthatunk. Az alábbi táblázat 4 kulcsszóval kísérli meg leírni az egyes európai országok nemzeti ünnepeinek általános jelentését: *függetlenség* (vagyis olyan történeti eseményekre való hivatkozás, amelyek az ország önálló államként való leírását alapozták meg), *államiság* (államforma és/vagy alkotmányozási folyamat), *dinasztikus* (az uralkodó(ház)hoz köthető nemzeti ünnepek), *vallás, kultúra, történelem*.

Függetlenség	Államiság	Dinasztikus	Vallás, kultúra, történelem
Albánia (1912), Ausztria (1955), Bulgária (1878,	Dánia (1849), Franciaország (1789), Lengyelország	Belgium (1830) ⁴³³ , Hollandia, Luxemburg	Írország, Portugália (1974) ⁴³⁴ , Spanyolország

⁴²⁹ idézi HOBBSBAWM, Eric: *Tömeges hagyomány-termelés: Európa 1870-1914*; in HOFER Tamás – NIEDERMÜLLER Péter (szerk): *Hagyomány és hagyományalkotás*, Budapest, 1987. 132.

⁴³⁰ v. ö. STRADLING, Bob: *A huszadik századi európai történelem tanítása*; in: ZARÁNDY Zoltán – BÖRÖCZKY László (szerk): *Husadik századi európai történelemtanítás*, Altusoft Kft., online: <http://www.altusoft.com/history/bobstradling/4.html>

1908), Ciprus (1960), Csehország (1918), Észtország (1918), Finnország (1917), Görögország (1821), Lettország (1918), Litvánia (1918), Málta (1974), Ukrajna (1991),	(1791), Németország (1953, 1990) ⁴³¹ , Olaszország (1946), Portugália (1910, 1974), Románia (1918) Spanyolország (1978), Svájc (1291), Svédország (1523) ⁴³² , Szerbia (1945), Szlovákia (1992), Szlovénia (1991), Törökország (1923),	(1920), Nagy-Britannia	(1492),
---	--	------------------------	---------

Természetesen vitatható a *függetlenség* és az *államiság* ünnepeinek különválasztása, hiszen az esetek többségében az államiság (alkotmányozás, államforma változása) nem jöhetett volna létre az államok függetlenné válása nélkül, mégis fontosnak tartom ezt a különbségtételt, talán Franciaország már elemzett példája alapján világos, hogy miért: a francia forradalom (ill. évfordulójának nemzeti ünnepként való jegyzése) olyan történeti hagyományt jelöl ki, amelynek elsődleges funkciója, hogy egységes nemzeti tudatot hozzon létre, mindenki számára vállalható, egyesítő, nem pedig ideológiák mentén megosztó közös történeti és kulturális tapasztalatot. Ebből a szempontból tűnik különösen érdekesnek a közép- és kelet-európai államok (balti köztársaságok, Csehország <Csehszlovákia>, Lengyelország) esetében a nemzeti ünnepként hivatkozott történeti hagyomány, hiszen mindegyikük egy függőségi helyzetből való ideiglenes felszabadulás időpontjára hivatkozik, akkor, amikor már egy újfajta függőség van kialakulóban. A XVIII-XIX. században a *modern demokratikus nacionalizmus*

⁴³¹ A Német Egység napja – 1953 óta létező ünnep, 1953-tól 1990-ig június 17-én tartották az 1953-as keletnémet munkásfelkelés emlékére Nyugat-Németországban, az egyesítés után az egységes Németország ünnepe lett. A második világháborúban vesztes Németországot 1945-ben megszállták a szövetséges hatalmak. A hidegháború korszakában, 1949-ben az amerikai-brit-francia zónából létrejött a Német Szövetségi Köztársaság, míg az orosz zónában megalakult a Német Demokratikus Köztársaság. 1990. október 3-án helyreállt a német állam és nemzeti egység: egyesült az NDK és az NSZK. Ez a nap lett Németország hivatalos állami ünnepe.

⁴³² Nemzeti ünnep (Zászló Napja) – 1916 óta június 6-át a svéd zászló napjaként ünneplik. 1983-ban ez lett végül Svédország nemzeti ünnepe is. A nemzeti ünnep napjának kiválasztásakor két ok is közrejátszott: 1523. június 6-án választották Gustav Vasa-t Svédország királyává, megalapítva ezzel az önálló svéd államot, 1809-ben pedig ugyanezen a napon Svédország új alkotmányt fogadott el, mely megszilárdította a polgári szabadságjogokat.

⁴³³ I. Leopold trónra lépésének évfordulója (1830. független Belgium, 1831. alkotmány)

⁴³⁴ *Június 10.* Portugália és Camoes Napja

április 25. A szabadság napja (a Szegefűs forradalom évfordulója)

október 5. A köztársaság kikiáltásának napja

Portugáliában, 1910-ben egy polgári forradalom elsöpörte a királyságot és október 5-én kikiáltották a Portugál Köztársaságot. Az 1974. április 25-i forradalom Portugália történelmében alapvető mérföldkő. Az önmagát 1933-ban *Estado Novonak* (*Új Állam*) elnevező konzervatív diktatúra megdöntése a nemzetközi elszigeteltségből kitörni képtelen tekintélyuralom következménye volt. Művészek és más értelmiségiek harcot hirdettek a kulturális elmaradottság ellen. A legjobb példa erre az a negyvennyolc művész által közösen alkotott hatalmas festmény, amelyet 1974. június 10-én a Tavaszi Vásár Kortárs Művészeti Galériájában (Mercado da Primavera) mutattak be. „Elvinni a kultúrát a néphez!” – volt a jelszó. Szaporodtak az írástudatlanság felszámolására, az egészségügyi nevelésre és a kulturális tevékenységre szervezett kampányok.

*nem volt képes és – jogos okból – nem volt hajlandó az itt talált államhatalmi egységeket (Habsburgok birodalma, német és olasz kis államok, oszmán birodalom) kitölteni a maga hatalmas érzelmeivel és erő kifejtéseivel, hanem mindenekelőtt azok felé a keretek felé fordult (német birodalom, egységes Olaszország, lengyel, magyar, cseh királyságok stb.), amelyek részben még intézményekben, részben már csak szimbólumokban és emlékezetben éltek, de anarchiába és provincializmusba süllyedve is erősebb politikai élményeket jelentettek, mint a meglevő, nem is túl régi és nem eléggé gyökeres hatalmi szervezetek.*⁴³⁵ Így válhat Lettország, Litvánia és Észtország számára a nemzeti tudatot megalapozó ünneppé az 1918-as függetlenségi hagyomány emlékezete (akkor is, ha alig néhány év múlva a „szabad szovjet köztársaságok” egyikeként elveszítik ezt a függetlenségüket). Így válhat Lengyelország számára nemzeti ünneppé az 1791-es (Európában elsőként, az Amerikai Egyesült Államok után másodikként megszövegezett) Alkotmány kihirdetése, így lehet mind a mai napig Csehország nemzeti ünnepe a Független Csehszlovák Köztársaság kikiáltásának 1918-as évfordulója, akkor is, ha ez a függetlenség már a két világháború között, de különösen 48 után a „keleti tömb”, a „szocsláger” tagjaként meglehetősen kérdésessé vált. És így válhat Magyarország állami ünnepévé az ezeréves államiság szimbólumának tekinthető Szent István-nap, augusztus 20-a.

*Egység a sokszínűségben*⁴³⁶

Nem lenne teljes a felsorolásunk, ha legalább egy bekezdés erejéig nem emlékeznénk meg a legújabb politikai-gazdasági-adminisztratív entitásként megjelenő Európai Unióról, hiszen ez is rendelkezik az önálló államiság jelképeivel. Van zászlója, himnusza és van hivatalos ünnepnapja. Ez utóbbi az ú. n. *Schumann Nap*, amikor a francia külügyminiszter 1950-ben kihirdette a mai Európai Unió előfutárának tekinthető Európai Szén- és Acélközösség megalakításának, és a német-francia együttműködés megkezdésének tervét. A jeles esemény ugyan május 5-ére esett, az ünnepnapot mégis május 9-én határozza meg az EU, feltehetően azért, mert a korábban a *Győzelem Napjaként* jegyzet ünnepnap a II. világháború utáni Európában alkalmas volt egyfajta konszenzusos, közösségi ünneplésre. Paradox módon azonban május 9-e egyetlen EU-tagállamban sem minősül hivatalos ünnepnapnak, kizárólag a

---

⁴³⁵ BIBÓ i. m. 193.

⁴³⁶ Sajátosan rímél az Egyesült Európa jelmondata (*Egység a sokszínűségben*) az Amerikai Egyesült Államok Franklin, Jefferson és Adams választotta *E Pluribus Unum* (*Sokból egy*) jelmondatára, amennyiben nyilvánvalóan tükrözi azt a különbséget, ami az amerikai *nemzeti* identitás, és a valószínűleg csak adminisztratív-bürokratikus módon meghatározható és létező európai identitás között fennáll.

korábbi Szovjetunió hagyományait e tekintetben is követő Oroszország jelzi nemzeti (!) ünnepnapként. Tehát bármennyire is érzékelhető a törekvés egyfajta európai identitás megteremtésére, ennek szimbolikus elemei (zászló, himnusz, ünnepnap, mottó) láthatóan nem képesek betölteni funkciójukat, nem képesek a nemzeti azonosságtudatot meghatározó jelképeket „kiváltani”.

Van azonban Európának egy olyan ünnepe (szinte minden országban „pirosbetűs” ünnepnap!), amely bár abban az időszakban keletkezett, amikor a nemzeti identitás szimbolikus formáinak erőteljes „túltermelése” folyt, egy nemzetek feletti, kifejezetten társadalmi osztályhoz kötődő hagyományként jelentkezett. Hobsbawm meglepőnek tartja, hogy abban az időszakban, amikor a kitalált politikai tradíciók alapvető funkciója az állami identitás megteremtése volt, a hagyományteremtés felbukkan (és hosszú időre megalapozódik) olyan racionalista mozgalmakban is, amelyek kifejezetten ellenséges magatartás tanúsítanak a *szertartások, ceremóniák, mítoszok és rendszerint még a mitológiai múlt*⁴³⁷ felhasználásával szemben is. A szocialista munkásmozgalom legjelentősebb nemzetközi szertartása, a május elseje mégis meglepően rövid idő alatt, spontán módon fejlődött ki. A dátum kiválasztását a tavaszünnep tradicionális szimbolizmusa és folklorisztikus jellege határozta meg, így *kezdetől fogva magához vonzotta és felszívta a rítusokat és szimbolikus ünnepeket, különös tekintettel a kvázi-vallásos ünnepek elemeire* (uo.). Szimbolikájában („virágnyelvében”) is leginkább erre a hagyományra utal, Ausztriában a szegfű, Németországban a rózsa, Franciaországban a csipkerózsa és a pipacs, ill. az 1900-as évektől a gyöngyvirág egyaránt hordozta az eredeti tavaszünnep megújulás, növekedés, remény és öröm jelentését. A Magyarországi Általános Munkáspárt képviselői részt vettek azon a párizsi konferencián, ahol a mozgalom létrehozta ezt az ünnepet, és már 1890-ben megszervezték a hazai felvonulást, és a – korabeli beszámolókból legalábbis így tűnik – már akkor kialakult az a jellegzetesen közép-kelet-európai ünnephagyomány, amely egy iparilag fejletlen országban, a paraszti és céhes tradíció által meghatározott, szervezett, nagyvárosi munkásságot reprezentált. A menetben egyszerre jelentek meg a nemzetközi vörös és (elvétve) a nemzetiszínű kokárdák és zászlók, a hagyományos népi és a polgárinak tekinthető ünnepi viseletek, és az iparágra utaló tárgyi kellékek. Május 1-je egészen 1945-ig kifejezetten a szervezett munkásság ünnepe, nem jelenik meg az egyetemességre való törekvés benne. *Szimbólumai is ennek megfelelőek: még a nemzeti jelképek (himnusz, zászló, címer) is*

---

⁴³⁷ HOBSBAWM i. m. 153.

*hiányoznak, illetve ezek helyett a munkásság a maga különállását kifejező jelvényt teremt meg és használ is fel*⁴³⁸. Ekkortól kezdve hivatalos (munkaszüneti nappal jelölt) ünnepé válik május 1-je, formáiban azonban továbbra sem tud elszakadni az előző hagyományoktól, az erődemonstráció jelleget kiemelő felvonulások – és a majális egyszerre jelennek meg benne.

Május elsején kívül csak az egyházi ünnepek (Húsvét, Karácsony) „közössége” valósul meg Európában, ami egyértelműen jelzi azt a közös kulturális identitást, amit a kereszténység hozott létre a kontinensen.

Kis magyar ünneptörténet

Feltűnhetett, hogy a fenti táblázatban semmilyen módon nem jelentek meg a magyar nemzeti ünnepek. Ennek oka végtelenül egyszerű: mindháromra annyi jelentés rakódott az elmúlt időszakban, hogy szinte lehetetlen az egyértelmű besorolás. A Magyar Köztársaság állami ünnepéről szóló 1991. évi VIII. törvény a következőképpen határozza meg nemzeti ünnepeink „hivatalos” jelentését:

- a) március 15-e, az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc kezdetének, a modern parlamentáris Magyarország megszületésének napja,
- b) augusztus 20-a, államalapító Szent István ünnepe,
- c) október 23-a, az 1956. évi forradalom és szabadságharc kezdetének, valamint a Magyar Köztársaság 1989. évi kikiáltásának napja.

Talán nem véletlen, hogy a legegységesebb október 23-a (kétféle) definíciója, hiszen két olyan – adatolható – történeti eseményre utal, amelyek akár még a személyes emlékezetnek is részei lehetnek, de a kommunikatívnak feltétlenül. Egy 1997-es, empirikus vizsgálat⁴³⁹ tanúsága szerint azonban a leginkább nemzetinek tekintett ünnepünk március 15. (52.7 %), ezt követi augusztus 20. (38.7 %), és igen kisszámú említéssel október 23. (4.4 %). Ez a fajta „elutasítás” magyarázható talán azzal, hogy 1956 hagyományát egy kifejezett emlékezet-elnyomás, egy hivatalosan szentesített „közamnédia” ellenében kellett újraalkotni a 80-as évek legvégén. A Kádár-rendszer megakadályozta a hagyományalapítást, sőt, minden

---

⁴³⁸ VOIGT Vilmos: Éljen és virágozzék... (A budapesti május elsejéről) in *Budapesti Negyed 3. Kultuszok és kultushelyek*; 1994. e-változat: <http://www.bparchiv.hu/magyar/kiadvany/bpn/03/voigt.html>

⁴³⁹ v. ö. KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor: *Magyarságszimbólumok*; Európai Folklór Központ – Teleki László Alapítvány, Bp. 1999. 44.

eszközzel fellépett az informális megemlékezési szertartásokkal szemben. Pedig (a 80-as évek elejétől már jól dokumentálhatóan) a Demokratikus Ellenzék köré csoportosult értelmiségiek keresték azokat a formákat, amelyekkel életben lehet tartani 1956 emlékezetét. Mindazok, akiket akkor ez a közös cél (a hatalmi amnéziával szembeni fellépés) egy platformra hozott, már az első nyilvános ünnepek alkalmával „másként gondolkodtak” a közös hagyományról. *A kollektív memória ugyanis nem a történelmi események gyűjteménye, hanem mitológia. Olyan tudáskészlet, amely eligazít a közösség hagyományaiban, értékeiben, elkötelezettségeiben*⁴⁴⁰, és amennyiben ezek a mítoszok nem alakulhatnak ki, nincs az az egyeztetési folyamat, amely közös múltat teremthetne. Az ellenzéki megemlékezések (június 16-án és október 23-án) évről évre alakították ki saját rituáléjukat, ennek során egymásra vetítve a március 15-ék ünnepi helyszíneit, rítusszövegeit és rítuscselekményeit. 1989. június 16-án megteremtődik az ünnep helyszíne. Ez a helyszín azonban (a Rákoskeresztúri temető) mintegy jelzi a perifériára szorultságot, az ünnepet nem élőként, hanem gyásznapként jelöli. 1989. október 23-án a Köztársaság kikiáltásával térben és időben elválasztódik egymástól a kétféle ünnep, nyilvánvalóvá válik ugyanis, hogy az újonnan teremtendő hagyomány nem képes felidézni azt a nemzeti egységet, amelyet megteremteni feladata lenne.

Március 15-e kapcsán még ellentmondásosabb a helyzet, hiszen ha valóban a forradalom és szabadságharc kezdeteként ünnepeljük, akkor indokolt ehhez a naphoz kötni, de a modern parlamentáris Magyarországról való megemlékezés sokkal inkább – az 1898 és 1927 közötti gyakorlatnak megfelelően⁴⁴¹ – április 11-én lenne logikus, amikor a törvényhozás szintjén is megvalósultak március 15-e célkitűzései. Ez a kettősség március 15-e történetének egészen végigvonul: már 1848 (!) óta megfigyelhető egyfajta folklorizálódási tendencia (elsősorban a március 15-ei események populáris-mitikus megközelítésére épül), amelyet szerencsésen egészít ki története folyamán a felülről (az aktuális hatalom részéről) történő hagyományteremtés. A hivatalos politikai kultusz csak követte ugyan a hagyomány folklorba való beépülését – 1867-től, ill. egészen nyilvánvalóan 1894-től, Kossuth halálától és temetésétől – de minden rendszerben, minden hatalom részéről érvényesült az a törekvés, hogy beépítse az ünnepet a nemzeti identitástudat ikonológiai rendszerébe. Közép-kelet-európai sajátosságként a magyar társadalom különösen érzékeny a nemzeti függetlenség

⁴⁴⁰ GYÖRGY Péter: Néma hagyomány (Kollektív felejtés és kései múltértelmezés – 1956 1989-ben; A régmúlttól az örökségig); Magvető Bp. 2000. 337.

⁴⁴¹ Az 1898. évi 5. törvénycikk rendelkezik a forradalom és szabadságharc emlékének a megünnepléséről, április 11-ét jelölve ki nemzeti ünnepnapként. Március 15-e csak az 1927. évi 31. törvénycikk óta minősül nemzeti ünnepnek.

eszméjére ugyanúgy, mint annak intézményrendszerére és kultúrájára. Ez a hagyomány a XIX. század elejétől (elsősorban „előképeire” hivatkozva) meghatározza a közgondolkodást, mind a hivatalos, ideologikus percepcióban, mind pedig ennek mindennapi, elsősorban a hőskultuszra épülő formájában.

A Horthy-rendszer a kiegyezés után liberalizálódó (és ugyanakkor egyre inkább folklorizálódó) forradalom-tradíciót a maga számára kezelhetetlennek nyilvánította, és ezért kitalált egy olyan képet, amely összeilleszthető volt a saját konzervatív-nacionalista hagyományával: *Kossuth helyett Széchenyit helyezte előtérbe, március helyett pedig Világost és Aradot misztifikálta és hasonlította a „trianoni Golgotához”, a szabadságharc kiteljesedésének az Uniót, „Nagy-Magyarország” megvalósítását tekintette.*⁴⁴² A Rákosi korszakban a hatalom számára sokkal inkább folytathatónak és vállalhatónak tűnt a két világháború közötti hivatalos értelmezéssel szembenálló, a leginkább a Márciusi Front által képviselt 48-felfogás. A centenáriumi ünnepek idejére a *népi demokratikusként* definiált forradalom a legfontosabb legitimációs tényezővé vált. A rendszer megszilárdulásával azonban egyre kényelmetlenebb lett a forradalmi hagyomány, ezért csak azt az elemét emelte ki a hatalom, amellyel a fentebb említett paradoxont feloldhatónak vélte: a függetlenségi eszmekört egyértelműen párosította az új ellenségképpel – a külső és belső reakcióval. Még a Kádár-rendszer sem volt képes bagatellizálni ezt az ünnepnapot, pedig 1957-től erőteljes kísérleteket tett rá, hiszen 1956 emléke „ráíródott” a márciusi forradalomra, így aztán a 70-es évektől törvényszerűen vált az *ellenzéki önmegjelenítés, a rituális nyilvánosság*⁴⁴³ alkalmává. Március 15-ének kialakultak a rituális helyszínei, emlékhelyei és szimbólumrendszere – és bár az elkülönülés, kisajátítás gesztusai is erőteljesen érvényesülnek mind a mai napig, talán a legkoherensebb jelentést képes közvetíteni, köszönhetően annak, hogy keletkezése pillanatában is alkalmas volt a nemzet megszólítására, mind követeléseiben, mind vívmányaiban.

Augusztus 20-a hagyományával részletesebben kell foglalkoznunk, hiszen egyrészt állami ünnepként a hivatalosság valamilyen módon a másik két nemzeti ünnep fölé helyezte, másrészt története folyamán annyi jelentés rakódott rá, hogy már csak ezeknek az áttekintése is nagyobb terjedelmet kíván. A már idézett parlamenti vitában az ellenzéki képviselők

---

⁴⁴² FEISCHMIDT Margit – BRUBAKER, Rogers: Az emlékezés politikája: az 1848-as forradalmak százötven éves évfordulója Magyarországon, Romániában és Szlovákiában; in *Replika*, 37. sz. szeptember (67-88. pp.) 69-70.

⁴⁴³ uo. 70.

leginkább azt hangsúlyozták, hogy augusztus 20-a nem képes betölteni azt az integráló szerepet, amely pedig állami ünnepként legfontosabb feladata lenne, mert az ünnepi rituálé legfontosabbnak és leginkább archaikusnak tűnő eleme, a Szent Jobb-körmenet egyértelműen a katolikus egyház ünnepévé teszi ezt a napot. A Szent Jobb története szorosan kötődik augusztus 20-a történetéhez, még ha tudjuk is, hogy sem időben, sem térben nem kapcsolódik hozzá semmilyen módon.

A Szent Jobb már a XI. századtól kezdve tartalmazza a szentség és az uralkodói, bírói hatalom jelentéseit, funkciója szerint akkoriban az uralkodóház szakrális legitimációját szolgálta. A XII. századtól Szent István képe összekapcsolódott Szűz Máriáéval, amely egy, a nyugati kereszténységbe való integrálódási folyamatot, illetve egy speciális feminin népi vallásosságot jelzett. A reformáció erőteljes ellenállást jelentett az ereklyekultusszal szemben, ezért Mária Terézia a Szent Jobb kultuszának felelevenítésével egyszerre szolgált rekatolizációs és a Habsburg-birodalomba történő integrációs célokat. A felvilágosodás időszakában a megújuló katolicizmus a modern politikai társadalomba való beépülés útjára lépett, ekkora a Szent Jobb ill. a körmenet egyszerre erősítették egy dinasztikus és nemzeti ideológia megalapozását.

Az 1848. évi Szent István-napi körmenet egyfajta nemzeti politikai kultúra szimbólumainak kiépítési kísérletét jelzi, míg a millenniumi rendezvények egy másik nemzeti mítoszt, a honfoglalás, a keleti, nem keresztény, pogány magyarság örökségét kívánták erősíteni. Ezekkel szemben a körmenet egyfajta katolikus ellendemonstrációt jelentett. A Horthy-korszakban mintegy állandósult a Szent István-kultusz, középpontjában a keresztény-nemzeti ideológia propagálásával, a „Szent István országa” (értsd: a Trianon előtti Nagy-Magyarország) történelmi határai melletti kitartást jelképezte.

1945 és különösen 1948 után mind a hatalom, mind a katolikus egyház ellentmondásos viszonyba került az ereklyével és a Szent Istváni hagyománnyal egyaránt. Ezt jelzi, hogy a háború utáni két évben a körmenet hagyományos helyszíne a Várból (hiszen az romokban hevert) a Bazilikába, illetve az előtte fekvő térre helyeződött át, sőt, 1948-ban a Bazilikától az Andrásy úton át egészen a Városligetig, a Hősök teréig tartott a „körmenet”. Különösen érdekes ez a helyszín abból a szempontból, hogy az ereklye kikerült természetes közegéből, megszűnt a körmenet zarándoklat jellege, már nem a szentség, nem a csoda, nem a transzcendencia jelent meg benne, hanem sokkal inkább az István-kultusz által közvetített aktuális érték, a keresztény-nemzeti Magyarország. 1948-tól maradt a helyszín, viszont teljességgel átfíródott a jelentés. Az augusztus 20-ai rendezvények már nem kötődtek többé

sem a Szent Jobbhoz, sem a Szent Istváni hagyományhoz, először felelevenítették az aratási hálaünnep, a Szent István-nap rurális változatának hagyományát, aztán pedig teljesen szekularizálódtak. 1950-től hivatalos üneppé vált a Népköztársaság Alkotmányának napjaként, amely az ezeréves államiság hagyományainak kívánta megfeleltetni. Mindeközben a Szent Jobb ünnepe beszorult a Bazilikába, és miután a helyszín nem alkalmas igazi (értsd: szabadtéri, össznépi) rituáléra, mintegy illegalitásba vonult. A 70-es évek végétől újra rendeztek körmeneteket, a Szent István-kultusz újbóli átértékelését pedig gyorsította a Korona hazaszállítása 1978-ban.

1994 és 98 között különösebb konfliktusok nélkül zajlottak az ünnepségek, kialakult állandó rituáléjuk és helyszíneik, az állami megemlékezések a Kossuth téren és a Várban, a Szent Jobb-körmenet továbbra is a Bazilika előtti téren kapott helyet.

1998-ben jelentősen változott a helyzet. Szabó Miklós az akkor indult folyamatokat meglehetősen kemény szavakkal jellemzi: *Az 1998-ban kormányra került jobboldal híven a „több mint kormányváltás” programjához, pártideológiáját mindenkire kötelező rendszerideológiaként próbálja tételezni. A nemzeti identitást a feudális hagyomány retorikájában fogalmazza meg (...). Minden fronton harc indul annak érdekében, hogy a magyar köztársaság „király nélküli királysággá” értelmeződjék át. Ennek a harcnak a része az a törekvés is, amely a katolikus felekezeti tradíciót – annak minden feudális jellegével együtt – a kiépítendő államideológia szerves alkotóelemévé kívánja tenni.*⁴⁴⁴

Talán éppen augusztus 20-a példájából látszik legnyilvánvalóbban az a folyamat, amely nemzeti ünnepeinkben kristályosodik ki. Ezek egyike sem alkalmas már arra, hogy a közös történelmi tapasztalat, a közös nemzeti hagyomány szimbolikus gesztusaként nemzeti identitást testesítsen meg. Sokkal inkább csoportidentitások kifejezőjévé váltak, ez az elkülönülés pedig nyomon követhető az ünneplésmódban, az ünnepi helyszínekben, a rituális szövegek átírásában és átértékelésében, az ünnepi szimbólumok kisajátításában és megváltoztatásában. De ez már egy másik előadás témája.

Summary

... máma már nem hasad tovább... (Feasts and Identities)

---

⁴⁴⁴ SZABÓ Miklós: Egyházi ünnep – állami ünnep; in *Hetek* III. évfolyam 40. szám, 1999. október 9.

My lecture is on the interpretations of the Hungarian national feasts modified by different eras. My examination is based on three main questions: 1. how are the nationalist ideologies and the efforts of the authority to expropriation present in these interpretations; 2. how do they differ from the mythical-popular perception; 3. how does the Hungarian culture of feast connect to the European traditions of the nation states that are able to express unified national identity. The European national feasts can be grouped by four basic categories (according to the applied historical tradition): independence, statehood, dynastic and cultural events. From this point of view we can find significant differences between the West-European grand nation states' nationalism and the –mostly East-Central-European and Baltic- small countries' chosen tradition in which their independence and separateness are expressed. The question rises: is it possible to come into existence a kind of a European identity in the common feasts of European Union? Contrarily we can observe that instead of the official feast day 9th of May the originally religious events of the common Christian culture and a social “strata-feast” 1st of May (the worker's international day of solidarity) get real importance in our European consciousness.